

Milana Živanović

UDK 314.743(=161.1):327.323.3 (497.12+497.1)(082)

IDEJE I PLANOVI BORBE PROTIV KOMUNIZMA U REDOVIMA RUSKE EMIGRACIJE U KRALJEVINI SHS / KRALJEVINI JUGOSLAVIJI

Apstrakt: Ruska emigracija u Kraljevini SHS / Jugoslaviji imala je pretežno vojnički karakter. U profesionalnoj strukturi ruskog izbeglištva više od 60% sačinjavala su vojna lica, ona koja su učestvovala u Građanskom ratu u Rusiji, bila protivnici boljševičke vlasti i izbegavši iz zemlje verovala u mogućnost brzog povratka u otadžbinu. Stoga su iznosili različite ideje i metode obaranja režima u RSFSR / SSSR-u – od propagande do inostrane intervencije, vojnog prevrata uz pomoć Crvene armije i terora.

Ključne reči: ruska emigracija, Kraljevina SHS / Kraljevina Jugoslavija, komunizam, antikomunizam

Uprkos činjenici da je Rusiju po dolasku boljševika na vlast i početku Građanskog rata, odnosno porazu snaga Dobrovoljačke armije napustio veliki broj civila,¹ rusko izbeglištvo u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevini SHS) / Kraljevini Jugoslaviji,² imalo je pretežno vojnički karakter, odnosno oko 2/3 lica

1 Rusiju je napustilo više od 2.000.000 ljudi, odnosno oko 1,5 % tadašnjih građana zemlje, budući da je prema popisu stanovništva iz avgusta 1920. godine (ali i proceni broja stanovnika na teritoriji pod kontrolom Dobrovoljačke armije, odnosno onoj gde su se vodile borbe) u RSFSR-u živelo 136,8 miliona. Radi poređenja, prema navodima vojne kontraobaveštajne službe Jugoslavije, nakon 1945. godine državu je napustilo oko 300.000 građana, odnosno oko 2 % od broja stanovnika koji su ostali u zemlji. Мирослав Јовановић, Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919–1924, Београд 1996, стр. 25; Мирослав Јовановић, Руска емиграција на Балкану (1920–1940), Београд 2006, стр. 33, 175; Петр Г. Подъячих, *Население СССР*, Москва 1961, стр. 13–14; *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945 – 1985*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu I, Beograd 1990, str. 34.

2 О руској емиграцији у Кралjevini SHS / Југославији: Руска емиграција у српској култури XX века: *зборник радова*, књ. I–II, прир.: Миодраг Сибиновић, Марија Межински, Алексеј Арсењев, Београд 1994; Мирослав Јовановић, Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919–1924, Београд 1996; Виктор И. Косик, *Русская Церковь в Югославии (20–40-е годы XX века)*, Москва 2000; Мирослав Јовановић, Руска емиграција на Балкану (1920–1940), Београд 2006; Виктор И. Косик, Владимир А. Тесемников, *Русский Белград*, Москва 2008; Алексеј Арсењев, „Руси у Банату“, *Банат кроз векове. Слојеви култура Баната: Зборник радова*, уредник: Миодраг Матицки, Београд 2010, стр. 663–712; Алексеј Тимофејев, *Руси и Други светски рат у Југославији: Утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941–1945*, Београд 2011; Алексеј Арсењев, *Самовари у равници. Руска емиграција у Војводини*, Нови Сад; Футог 2011; Алексеј Арсењев, „Руси у Бачкој“, *Бачка кроз векове: Слојеви културе Бачке. Зборник радова*, уредник: Миодраг Матицки, Београд 2014, стр. 717–751.

u emigrantskoj sredini činili su muškarci.³To su uglavnom bila vojna lica koja su se borila na strani Belog pokreta i izbegla sa verom u skorašnji povratak u otadžbinu i nastavak borbe protiv boljševičke vlasti. Takvo uverenje je zapravo delila i velika većina izbeglica. O tome je svedočila i fraza koja je bila popularna početkom dvadesetih godina – toje bilo „sedenje na koferima“. Njega je moguće ilustrovati i kroz pozdrav za praznik Rođenja Hrista: „da sledeći Božić dočekamo kod kuće“.⁴

Stav većine pripadnika ruskog izbeglištva je bio taj da Građanski rat nije završen, odnosno da se može u svakom trenutku ponovo započeti, budući da je „na vreme“ utihnuo. U očekivanju „Prolećnog pohoda“ – obnove ratnih dejstava protiv boljševika,⁵ takvih ubeđenja su se pridržavali gotovo sve do početka četrdesetih godina.⁶ Pritom, emigracija je insistirala na ideološkim osnovama svog napuštanja rodne zemlje – nije se radilo o dobrovoljnom, već o „političkom izgnanstvu“, što je uslovljavalo povratak u otadžbinu isključivo posle svrgavanja boljševičkog režima i to bilo kojim metodom. Uz to, potrebno je istaći da je nemali uticaj imao i sam karakter ruske emigracije – odnosno da se radilo o emigraciji patriota koji nikada iz svoje zemlje ne bi otišli. Mnogi od njih bi se pre odlučili za pogibiju (od svoje ruke ili ruke neprijatelja) ako ne bi bilo nade da se nastavi borba van granica otadžbine.⁷

Ideju o nastavku borbe izneo je javno, po napuštanju zemlje, poslednji Glavnokomandujući Dobrovoljačke armije, general Petar Nikolajevič Vrangelj, jedan od najvećih autoriteta ne samo u vojnim strukturama, već potom i u celom izbeglištvu, izjavljujući: „Ja ću naći put za nastavak ove borbe“.⁸ Iako je zajedno sa gotovo čitavom vojskom napustio Rusiju posle poraza u Građanskom ratu u jesen

3 Мирослав Јовановић, Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919–1924, стр. 276; Мирослав Јовановић, Руска емиграција на Балкану (1920–1940), стр. 167.

4 Мирослав Јовановић, Руска емиграција на Балкану (1920–1940), стр. 448.

5 Према мишљењу одређених аутора, под овим појмом је подразумеван „комплекс психолошких очекивања учесника Белог покрета повезаних са надом у обнову Грађанског рата против болшевика“. Cit. према: Александар В. Серегин, „Союз Русских Государевых Людей“ в эмиграции и планы организации «весеннего похода» в СССР. Проект И. И. Сикорского“, *Российский гуманитарный журнал*, 3/2015, стр. 187.

6 У руској емигрантској новини „Ново време“ која је излазила у Београду, писано је да је болшевизам „жива рана наших дана“. Борба против њега је разматрана као „крсташки pohod XX века“, а прављена је и паралела између борбе против болшевизма и ropства. Cit. према: Елена А. Серапионова, „Лига Т. Обера и деятельность ее русской секции на Балканах“, *Славяноведение*, 4/2006, стр. 18.

7 Петр Н. Базанов, *Братство русской правды: самая загадочная организация Русского Зарубежья*, Москва 2003, стр. 8, 9.

8 Владимир Х. Даватц, Николай Н. Львов, *Русская армия на чужбине*, Белград 1923, стр. 17.

1920. godine i obreo se u emigraciji, prvo u Turskoj, potom u Kraljevini SHS, u kojoj se i nastanio,⁹ ostao je zagovornik ideje borbe protiv boljševika. Izbegao je sa idejom da dolaskom povoljnijih okolnosti organizuje povratak svoje armije u otadžbinu i nastavak borbe.¹⁰ U skladu sa tim, doneo je nekoliko odluka: vojska je trebalo da opstane i postoji samostalno, bez oslonca na narode „bratskih i prijateljski nastrojenih država“,¹¹ koje su joj pružile utočište, i isključivo na osnovu svog sopstvenog rada „do tog dana, kada će onaponovo biti pozvana da ispuni svoj dug pred Otadžbinom“; trebalo je povezati armiju i izbegleruske vojnike, koji su se zadesili po raznim državama Evrope; objediniti „rusku javnost oko vojske kao jezgra nacionalne Rusije.“¹² Njegova zamisao je bilo ujedinjenje celokupne emigracije, pritom ne s ciljem obnove starog sistema: „Ruska armija je okupila pod svojom zastavom sve one koji se u nastojanjima da oslobode Otadžbinu od neprijatelja naroda, zajedničkog neprijatelja svih nacionalnih partija, bore za rusku nacionalnu ideju. Dok se ta borba ne završi, oko armije trebalo bi da se, čini se, ujedine svi – od republikanaca do monarhiste. Armija će kao svoj zadatak odrediti svrgavanje boljševizma kako bi narodu obezbedila da slobodnom voljom izabere buduću formu državnog uređenja Rusije.“¹³ Ubuduće će Ruska armija

9 Odnos državnih vlasti prema Vrangelu nije bio jednoznačan. Uprkos činjenici da mu je Beograd bio naklonjen i zauzeo tolerantan stav po pitanju očuvanja njegove vojne organizacije, usled samih generalovih stavova i nevoljnosti ili nesposobnosti da prihvati kompromise, Glavnokomandujući nije uspeo da stekne simpatije među uticajnim političkim krugovima u prestonici. Njemu i generalštabu je bio odobren ulazak u zemlju 1922. godine pod uslovom da se ne ponašaju upadljivo, i uz zabranu nastanjenja u Beogradu. Stoga su bili smešteni u Sremske Karlovce. Potrebno je istaći i da je vlada Kraljevine bila suočena sa pritiscima zapadnoevropskih država koje su tražile da se vojne aktivnosti Vrangela, ali i njegovog štaba ograniče, s tim daje i ona sama aprila 1922. godine naredila njihovo smanjenje. Ipak, uprkos zabrani Petar Nikolajevič se iz Karlovaca preselio u Beograd, pravdajući taj akt „nedostatkom odgovarajućeg smeštaja“ u vojvođanskom gradiću. Ubrzo je, međutim, usled „provokativnog“ prisustva i aktivnosti u prestonici, po protestu Ministarstva inostranih dela, bio prisiljen da se vrati u Sremske Karlovce, dok je ruskom vojnom atašeu generalu Potockom bio oduzet diplomatski status. Takođe, 1926. godine je tražio audijenciju kod kralja Aleksandra I Karađorđevića, ali njegova molba nije bila ispunjena. Primio ga je bivši predsednik Ministarskog saveta Nikola Pašić. Јован Качаки, „План генерала Врангела о спасавању језгра Армије Југа Русије (беле) у Краљевини СХС“, *Војноисторијски гласник*, 1–2/2004, стр. 68, 70.

10 Мирослав Јовановић, *Досељивање руских избеглица у Краљевину СХС 1919–1924*, стр. 298.

11 О могућности припреме Кралјевине за рат против СССР-а: Миле Бјелјас, *Војска Кралјевине СХС/Југославије 1922–1935*, Београд 1994.

12 Елена В. Семенова, *Путь подвига и правды – История Русского Обще-Воинского Союза*, Москва 2019.

13 Neinsistiranje na obnovi carske Rusije je bilo povezano sa ideologijom Belog pokreta. Radilo se o pokušaju ujedinjenja različitih političkih snaga koje su učestvovalе u Belom pokretu – monarhista, republikanaca i socijalista. U cilju prekidanja sporova oko pitanja daljeg razvoja države, za vreme Građanskog rata je bila smišljena formula „непредрешиенчество“ – „nepredeterminacija“. Naime, borba između Dobrovoljačke i Crvene armije je predstavljala sukob između naslednika Februarske i Oktobarske

kako bi omogućila narodu da izrazi svoju volju voditi borbu ne za monarhiju, niti za republiku, već za Otadžbinu.“¹⁴

Sa razradom konkretnih planova Vrangel je započeo ubrzo po napuštanju zemlje¹⁵(prema navodima pojedinih autora, mogućnost ostvarenja „Prolećnog pohoda“ je predstavljala predmet razgovora između generala i njegovih pomoćnika još na krstarici „General Kornilov“ u vodama Bosfora).¹⁶ Prema dokumentima strateške obaveštajne službe Crvene armije, 1922. godine je bio razvijen plan napada na SSSR sa teritorije Rumunije. Dokumenti su svedočili o tome da je general Vrangel, pripremajući realizaciju pomenute operacije, naredio povećanje brojavojnika u jedinicama ruskearmije u Rumuniji do 15.000, dok je od francuske vlade zatražio pomoć u uvećanju borbenih sposobnosti rumunske vojske. Ipak, konkretni plan nije bio ostvaren. Sovjetska obaveštajna služba je imala informaciju i o održavanju tajnog sastanka kod velikog kneza Nikolaja Nikolajeviča Romanova, jednog od glavnih pretendenata na ruski presto (čiju je kandidaturu podržalo i vođstvo ruske armije, uključujući i samog Petra Nikolajeviča),¹⁷ 1925. godine na kojem su učestvovali generali: Petar Nikolajevič Vrangel, Anton Ivanovič Denjikin (Vrangelov prethodnik na mestu Glavnokomandujućeg Dobrovoljačkom armijom), Aleksandar Pavlovič Kutepov (istaknuti učesnik Belog pokreta) i Aleksandar Sergejevič Lukomski (jedan od organizatora Dobrovoljačke armije), kao i predstavnici engleskog i francuskog Generalštaba. Na sastanku je razmatrano pitanje pripreme odreda od 6.000 ustanika radi otpočinjanja novog rata na teritoriji SSSR-a. Međutim, predstavnici dva inostrana generalštaba su

revolucije, budući da su u abdikaciji imperatora Nikolaja II i hapšenju članova carske porodice učestvovali generali Lavr Georgijevič Kornilov i Mihail Vasiljevič Aleksejev, potonji osnivači Dobrovoljačke armije. Петр Н. Базанов, „Причины поражения белых в Гражданской войне в России 1917–1922 годов“, *Вестник Русской христианской гуманитарной академии*, 3/2018, стр. 328.

14 „Циркуляр генералу Е. К. Миллеру 6 декабря 1921”, Виктор Г. Бортневский, *Загадка смерти генерала Врангеля: Неизвестные материалы по истории русской эмиграции 1920-х годов*, Санкт-Петербург 1996, стр. 104.

15 Prema navodima pojedinih autora, Vrangel je imao mogućnosti da započne iliisprovocira početakratnih dejstava. Александр М. Борейко, „Русский Общевоинский Союз и советские органы государственной безопасности: 1924 – вторая половина 1930-х годов“, диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Москва 2002. Analitičari Kominterne su izveštavali Lenjinov sekretarijat da je Vrangel planirao da uz pomoć nekadašnjih ratnih saveznika sačuva rusku armiju brojnošću od skoro 70.000 vojnika i da se do 1. maja 1921. godine iskrcu na obalu Crnog mora. Роман В. Лебедеко, „Белая эмиграция в борьбе против СССР в 20-30-е годы: планы и реальность“, *Университетские чтения: Материалы научно-методических чтений ПГЛУ, Часть XV*, Пятигорск 2010.

16 Юрий С. Цурганов, *Белоземгранты и Вторая мировая война. Попытка реванша. 1939–1945*, Москва 2010, стр. 13; Александр В. Седунов, „’Белые террористы’ на северо-западе России в 1920–1930-е годы“, *Псков*, 36/2012, стр. 157.

17 Мировслав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану (1920–1940)*, стр. 62.

bili uzdržani prema tom predlogu. Iako su pružili moralnu podršku, nisu dali nikakva obećanja.¹⁸

U skladu sa pomenutim rešenjem i željom da sačuva oružanu snagu, Vrangelj je 1924. godine osnovao i vojnu organizaciju – Ruski opšte-vojni savez (ROVS). Odlukom Glavnokomandujućeg u njegov sastav su uključena sva oficirska društva, koja su stupila u armiju (na osnovu naređenja od septembra 1923. godine), sve vojne jedinice i vojne grupe u Bugarskoj, Kraljevini SHS i drugim državama, kao i pojedinačne oficirske grupe i vojnici koji usled različitih okolnosti nisu mogli da postanu članovi određenog oficirskog društva ili saveza, a želeli su da ostanu u redovima ruske armije.¹⁹ Rad ROVS-a, sa sedištem u Sremskim Karlovcima od osnivanja do 1926. godine,²⁰ bio je organizovan na teritorijalnoj osnovi (kako bi mu se pridavao značaj i uticaj u državama ruskog rasejanja), tako da je imao odeljenja na svim kontinentima. Četvrto odeljenje (sa sedištem u Beogradu) je obuhvatalo teritoriju Kraljevine SHS / Jugoslavije, Grčke, Rumunije, i na njegovom čelu je bio general Eduard Vladimirovič Ek, a od 1933. godine general Ivan Gavrilovič Barbovič. Sama činjenica da je Balkansko poluostrvo bilo podeljeno na dva odeljenja, uz izbor Karlovaca za njegov centar, svedočilo je o značaju koje je tom delu Evrope pridavao Glavni štab Glavnokomandujućeg (koji je takođe bio smešten u tom gradiću).²¹

Za vreme faktički Vrangelovog rukovođenja ROVS-om,²² ova organizacija je svoju strategiju borbe protiv boljševika, odnosno sovjetske vlasti zasnivala na ideji organizacije „Prolećnog pohoda“.²³ Međutim, do sredine dvadesetih godina nije bio realizovan plan formiranja intervencionističke armije radi pohoda na SSSR. Izostala je podrška nekadašnjih ratnih saveznika (koji su 1924. godine

18 Роман В. Лебеденко, „Белая эмиграция в борьбе против СССР в 20-30-е годы: планы и реальность“, *Университетские чтения: Материалы научно-методических чтений ПГЛУ, Часть XV*, Пятигорск 2010.

19 Prema podacima komande ROVS-a, tokom dvadesetih godina je kroz različite saveze u ovoj organizaciji bilo ujedinjeno oko 100.000 oficira, a početkom tridesetih godina u savezu je bilo registrovano oko 40.000. Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану (1920–1940)*, стр. 292–315.

20 Алексей Б. Арсеньев, *У излуцины Дуная: Очерки жизни и деятельности русских в Новом Саду*, Москва 1999.

21 Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану (1920–1940)*, стр. 292–315.

22 Ubrzo po formiranju ROVS-a, na predlog generala Vrangela, veliki knez Nikolaj Nikolajevič je postao Vrhovni komandant organizacije. Prihvatajući poziv izjavio je da će njime rukovoditi posredno, preko „ličnosti Glavnokomandujućeg“.Tome je potrebno dodati i da se sama opšta uprava poslovima ROVS-a nalazila u Glavnom štabu, odnosno u rukama Glavnokomandujućeg, Vrangela. Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану (1920–1940)*, стр. 292–315.

23 Петр Н. Базанов, *Братство русской правды: самая загадочная организация Русского Зарубежья*, стр. 5.

i uspostavili diplomatske odnose sa SSSR-om),²⁴ a i nedostajala su finansijska sredstva.²⁵ U isto vreme, ideolog ROVS-a, Ivan Aleksandrovič Iljin, u svojoj knjizi „Otadžbina i mi“ iz 1926. godine, proklamovao je ideju da je „stvar oslobođenja i obnove Rusije naša stvar i ono će biti ostvareno našim snagama i našim rukama.“²⁶ Zagovarajući ideju oslanjanja isključivo na Boga, sopstvene snage, „vožde“ i sebe, odbacivao je mogućnost traženja pomoći od „stranih sila“, smatrajući taj akt delom čoveka bez volje. Stoga je osim jačanja sopstvenih duhovnih sila poručivao da je potrebno „voditi konspirativni rad, hladnokrvno pripremati i nanositi udare u borbi.“²⁷ Međutim, u tom razdoblju je sam Petar Nikolajevič pomalo razočaran nespremnošću vlada slovenskih država da na svojoj teritoriji dopuste punu obnovu ruske armije,²⁸ već 1926. godine napustio Sremske Karlovce i otišao u Francusku, a potom u Belgiju, u kojoj je i preminuo 1928. godine.²⁹

Po smrti Vrangela, rukovođenje ROVS-om preuzeo je general Aleksandar Pavlovič Kutepov. Za vreme njegovog predsedavanja organizacijom promenjena je njena strategija, i to pod uticajem Operacije „Trest“.³⁰ „Trest“ je predstavljala kontraobaveštajnu akciju GPU – Državne političke uprave SSSR-a u okviru koje je u periodu od 1921. do 1926. godine bila stvorena lažna antiboljševička ilegalna organizacija pod nazivom „Monarhistička unija Centralne Rusije“ pomoću koje je GPU identifikovao monarhiste i antiboljševike u zemlji.³¹ U tim uslovima Kutepov je razvio delatnost ROVS-a u dva pravca. Prvi je podrazumevao uspostavljanje veze sa višim činovima Crvene armije (budući da su u njegovo vreme mnogi

24 Александр С. Барсенков, Александр И. Вдовин, *История России 1917–2009*, Москва 2010, стр. 196–199.

25 Виталий Ф. Ершов, „Российское военно-политическое зарубежье в 1920 – 1945 гг.: Организации, идеология, экстремизм“, диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук, Москва 2000; Роман В. Лебеденко, „Белая эмиграция в борьбе против СССР в 20-30-е годы: планы и реальность“, *Университетские чтения: Материалы научно-методических чтений ПГЛУ, Часть XVI*, Пятигорск 2010.

26 Иван А. Ильин, *Родина и мы*, Белград 1926, стр. 9.

27 *Ibid*, стр. 10.

28 Samo Balkansko poluostrvo je bilo pogodno za smeštaj vojnih jedinica, budući da se nalazilo blizu SSSR-a (što je bilo u saglasju sa planovima o povratku u otadžbinu i nastavku borbe). Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану (1920–1940)*, стр. 292–315.

29 Мирослав Јовановић, *Досељивање руских избеглица у Краљевину СХС 1919–1924*, стр. 298; Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану (1920–1940)*, стр. 292–315.

30 Петр Н. Базанов, *Братство русской правды: самая загадочная организация Русского Зарубежья*, стр. 5

31 Армен С. Гаспарян, *Операция «Трест». Советская разведка против русской эмиграции. 1921–1937 гг.*, Москва 2008.

od njih bili bivši oficiri carske armije), „usađivanje u njima nacionalno-oslobodilačkih ideja“ i zajednička priprema vojnog prevrata u SSSR-u. Izbor te taktike je bio povezan sa činjenicom da je u redovima Crvene armije bio nemali broj ljudi sposobnih da slede ideje bivših belih oficira (usled čega je bila sprovedena njihova zamena drugim). Međutim, potrebno je istaći da su budući da se vojno-politička doktrina ruske vojne emigracije formirala u uslovima „informacione blokade sa strane SSSR-a“, rukovodioci ROVS-a i teoretičari vojne emigracije posedovali nepotpune i često pogrešne informacije o situaciji u SSSR-u, što je dovelo do grešaka pri njenoj oceni.³² Drugi, pak, pravac je podrazumevao upotrebu „srednjeg terora“ – sprovođenje terorističkih napada na sovjetske ustanove (radi čega je bio i formiran Savez nacionalnih terorista). Ovaj metod je primenjivan do početka tridesetih godina i rezultirao je isključivo pogibijom atentatora.³³

Osim ROVS-a, svoje ideje i metode obaranja boljševičkog režima isticale su i druge organizacije. „Nikolajevske“ monarhističke organizacije, koje su smatrale legitimnim naslednikom ruskog prestola velikog kneza Nikolaja Nikolajeviča Romanova,³⁴ polagale su nade u inostranu intervenciju, a „kirilovci“, pristalice drugog pretendenta, kneza Kirila Vladimiroviča,³⁵ u vojni prevrat uz posredništvo vojnih specijalista Crvene armije.³⁶

Među desničarski orijentisanim organizacijama ruskih emigranata u Jugoslaviji svojim planovima isticalo se Udruženje bivših aktivnih carskih ruskih oficira i ostalih vojnih obveznika (na ruskom jeziku „Русское народное ополчение“

32 Prema mišljenju određenih istraživača, uprkos činjenici da je u redovima ROVS-a bilo sposobnih ljudi, poput načelnika ruske carskevojne obaveštajne službe, on nije uspeo da organizuje efektivnu obaveštajnu-diverzantsku delatnost. Rukovodstvo nije shvatalo šta predstavlja operativni rad, kako se vodi, a nisu posedovali čak ni minimum znanja o tehnici ilegalnog rada. Operativne mogućnosti perifernih obaveštajnih aparata su se svodile na prebacivanje agenata u SSSR, s tim da ROVS nikada nije imao ekspozituru na njegovoj teritoriji, niti je mogao da prodre u Crvenu armiju. Александр М. Борейко, „Русский Общевоинский Союз и советские органы государственной безопасности: 1924 – вторая половина 1930-х годов“, диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Москва 2002.

33 Михаил В. Назаров, *Миссия русской эмиграции*, Ставрополь 1992, стр. 236; Светлана В. Онегина, „Пореволюционные политические движения российской эмиграции в 20–30-е года (к истории идеологии)“, *Отечественная история*, 4/1998, стр. 98–99; Роман В. Лебеденко, „Белая эмиграция в борьбе против СССР в 20–30-е годы: планы и реальность“, *Университетские чтения: Материалы научно-методических чтений ПГЛУ, Часть XV*, Пятигорск 2010.

34 U Kraljevini SHS „nikolajevci“ su predstavljali najbrojniju struju i po formiranju ROVS-a okupljali su se oko te organizacije. Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану (1920–1940)*, стр. 61–65.

35 Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану (1920–1940)*, стр. 61–65.

36 Петр Н. Базанов, *Братство русской правды: самая загадочная организация Русского Зарубежья*, стр. 5.

– Ruska narodna vojska). Ova organizacija je formirana 1934. godine,³⁷ s ciljem nastavka borbe protiv boljševika („borba sa zlom u svim njegovim vidovima, odnosno komunizmom do njegovog potpunog istrebljenja”), „oslobođenja otadžbine” i „obnove velike carske Rusije.”³⁸Njen osnivač i rukovodilac bio je pukovnik, potom general Mihail Fjodorovič Skorodumov,³⁹učesnik Prvog svetskog i istaknuti borac Građanskog rata. Po početku nemačke okupacije 1941. postavljen je za načelnika jedine organizacije izbeglica – Biroa za zaštitu interesa i za pomaganje ruskih emigranata u Srbiji, formiranog odlukom vojnog zapovednika u Srbiji.⁴⁰

U proglasu iz oktobra 1933, u kojem je objavljena informacija o formiranju „jezgra“ ove organizacije u Beogradu, istaknuto je da su „potrebne hitne mere i intenzivan rad. Više se ne može čekati. Sad ili nikad.”⁴¹ Proglašavajući neaktivnost „zločinom“, potpisnici apela su smatrali da je potrebno prekinuti sa pasivnošću: „Učinićemo sve kako bismo spasili našu Otadžbinu”. Njihova ideja je bila da je radi stvaranja oružanih snaga bilo potrebno ubrzano formirati u državama ruskog rasejanja Rusku narodnu vojsku, koja će u nužnom momentu „delovati zajedno sa ruskim narodom.”⁴² „Što pre organizujemo vojnu silu i prikupimo novac, to ćemo brže povratiti nesrećnu našu Otadžbinu.”⁴³

U Uputstvu članovima, objavljenom u ruskom emigrantskom časopisu koji je izlazio u Beogradu „Carski glasnik: organ narodnog pokreta za obnovu prestola pravoslavnog cara-samodršca“ (u čijim prostorijama su i osobe mogle da se učlane u organizaciju), krajem marta 1934. godine, Mihail Skorodumov je istakao da je cilj organizacije dati njenim članovima „vojnu pripremu; razviti kod njih osećaj duga, časti i hrabrosti; što je moguće pre obučiti ih za vojni rad; organizovati se,

37 Александр В. О कोरोков, *Знаки русской эмиграции (1920–1990)*, Москва 2005, стр. 66. Njen ustav je vlast potvrdila 1934. godine. Митрополитъ Антоній, „Въ добрый часъ“, *Царский вестник*, 25. 3. 1934, 2.

38 Милана Живановић, *И крст и петокрака. Руски гробни комплекси у Југославији у 20. веку*, Београд 2020, стр. 117.

39 Владислав А. Маевский, *Русские в Югослави: Взаимоотношения России и Сербии. Т. 2*, Нью-Йорк 1966, стр. 38; Александар Кадиевић, „Београдски опус архитекте Романа Николајевича Веховскоја (1920–1941)“, *Наслеђе*, 2/1999, стр. 37.

40 Алексеј Тимофејев, *Руси и Други светски рат у Југославији: Утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941–1945*, стр. 34, 37, 41–44; Константин В. Никифоров, „Русский Белград (к вопросу о деятельности русских архитекторов-эмигрантов)“, *Славяноведение*, 4/1992, стр. 37.

41 „Русское народное ополчение”, *Царский вестник*, 15. 10. 1933, 1.

42 *Ibid*, 1.

43 *Ibid*, 1.

snabdeti uniformom i biti spreman ... za samoodbranu.⁴⁴ „Budi spreman za borbu uvek i svuda, ponašaj se dostojanstveno, sećajući se da si se posvetio spasenju Otadžbine (...) Član organizacije treba svim metodama da se bori protiv zločinačke neaktivnosti i pasivnog očekivanja da će se Rusija spasiti sama ili tuđim rukama“⁴⁵ isticao je Skorodumov.⁴⁶

Međutim, uprkos citiranoj konstataciji, sam Mihail Fjodorovič je završavajući svoj govor, održan posle svečanog osvećenja spomenikana spomen-kosturnici – Spomeniku Ruske slave na Novom groblju u Beogradu januara 1936. godine,⁴⁷ izjavio da je potrebno da Jugosloveni vrata svoj dug Rusiji i da „nam pomognu da spasemo našu otadžbinu, koja gine“.⁴⁸ Takvi pozivi na obnovu carske Rusije mogli su se, pak, čuti u javnosti i iz redova najviših struktura Srpske pravoslavne crkve. Patrijarh srpski Varnava je 1935. godine tokom svečanog događaja prenosa zemnih ostataka ruskih vojnika u pomenutu kosturnicu izjavio da „Mi se molimo Bogu za silu i moć, da obnovi narodnu Rusiju, jer to zahteva spas slovenskog roda i spas celog čovečanstva.“⁴⁹ Oštrij apel je ponovio i godinu dana kasnije na sahrani mitropolita Antonija Hrapovickog, predvodnika Ruske pravoslavne zagračnične crkve,⁵⁰ u Beogradu izgovorivši: „Mi danas moramo mnogo da radimo

44 M. Skorodumovъ, „Памятка дружинника“, *Царский вестник*, 25. 3. 1934, 2.

45 *Ibid.*, 2.

46 Treba napomenuti da su za članove bila primana lica muškog i ženskog pola od 16 do 55 godina, s tim da su osobe starije od pomenutog uzrasta mogle postati članovi saveta organizacije. Ženska lica su primana u posebnu grupu i u njima su obavljale sanitarne poslove i bile domaćice. Sama organizacija se sastojala od grupa koju je činilo ne više od 100 ljudi. M. Skorodumovъ, „Памятка дружинника“, *Царский вестник*, 25. 3. 1934, 2.

47 O Spomeniku Ruske slave: Братислава Костић, *Ново гробље у Београду*, Београд 1999, стр. 16; Виолета Обреновић, „Руси на Новом гробљу у Београду“, *Ново гробље у Београду. Отворено сведочанство историје – поводом 125 година од оснивања*, Београд 2011, стр. 210; Протојереј Василије Тарасјев, „Чувати сећање о онима који су отишли“, *Руси без Русије, Српски Руси*, Београд 1994, стр. 353–354; Владислав А. Маевский, *Op. cit.*, стр. 38; Александар Кадидевић, *н. д.*, стр. 37; Константин В. Никифоров, *Op. cit.*, стр. 37; Милана Живановић, *И крст и петокрака. Руски гробни комплекси у Југославији у 20. веку*, стр. 117–159.

48 „Торжественное открыте памятника рускимъ воинамъ“, *Царский вестник*, 19. 1. 1936, 2.

49 С. М., „Свечана сахрана посмртних остатака изгнулих руских ратника у одбрани Београда и на Солунском фронту 1914–1918 године“, *Београдске општинске новине*, бр. 5, мај 1935, 330.

50 Ruska pravoslavna zagračnična crkva je predstavljala duhovnog predvodnika ruskog izbeglištva. O Ruskoj pravoslavnoj zagračničnoj crkvi: Miroslav Jovanović, „Sveštenik i društvo: eto parole’ – Ruska pravoslavna zagračnična crkva na Balkanu 1920–1940“, *Tokovi istorije*, 3–4/2005, стр. 67–100; Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану*, стр. 316–325 (са прегледом старије литературе); Мирослав Јовановић, „Руска православна загвачнична црква у Југославији током двадесетих и тридесетих година 20. века“, *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати: зборник радова научног скупа 3*, прир.: Богољуб Шијаковић, Београд 2008, стр. 160–178; Владислав Пузовић,

da vratimo carsku Rusiju. To je osećao i hteo veliki pokojnik koji pred nama leži, to osećam i ja, to i vi osećate.“⁵¹ Sam mitropolit Antonijeje podržavao rad Ruske narodne vojske, ističući da je „prvi osnov za razvoj nade da mi već stojimo na granici koja odvaja rusko Vavilonsko ropstvo od stvarne moralne obnove porobljene Rusije i porobljenog pravoslavlja“ bio u činjenici da su dobili od „prijateljske srpske države“⁵² podsticaj za naše svete nade“.⁵³

Nešto drugačije metode borbe protiv komunizma zagovarala je i primenjivala Međunarodna Liga borbe protiv III Internacionale – Liga Obera. Formirana je 1924. godine na inicijativu ženevskog advokata Teodora Obera, koji je postao poznat po uspešnoj odbrani atentatora na sovjetskog diplomatu Vaclava Vaclavoviča Vorovskog na sudskom procesu u Lozani 1923. godine.⁵⁴ Liga je formirana u Parizu 1924. godine u prisustvu predstavnika više od 30 patriotskih, građanskih i fašističkih organizacija iz nekolicine evropskih država (uključujući i Kraljevinu SHS), SAD-a, kao i ruskih emigranata. Cilj Lige bilo je suprotstavljanje delatnosti III Internacionale i stavljanje njenih pristalica „izvan zakona“ primenom odbrambenih metoda – propagandom u štampi, s tim da nisu isključivali upotrebu i drugih sredstava (u jednom dokumentu je bilo istaknuto da bi bilo poželjno „naći put za uspostavljanje veze sa antikomunistički nastrojenim slojevima stanovništva Rusije i propagandu međunarodne saradnje radi svrgavanja III Internacionale u njihovim redovima“⁵⁵).

Radi uspešne realizacije postavljenih ciljeva, ali i uspostavljanja kontakta sa vladinim i društvenim snagama koje bi mogle biti iskorišćene u borbi protiv sovjetske vlasti, u mnogim zemljama su osnivani nacionalni odbori – antiboljševički

„Руска загранична црква у периоду између два светска рата: преглед литературе у Србији”, Српска теологија данас 2009 – зборник радова првог годишњег симпозиона одржаног на Православном богословском факултету 29–30. маја 2009, прир.: Богољуб Шијаковић, Београд 2010, стр. 386–391; Алексеј Тимофејев, Руси и Други светски рат у Југославији, Утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941–1945, стр. 92–106.

51 „Јуче је сахрањен митрополит Антоније“, *Политика*, 14. 8. 1936, 7.

52 Često je u izbegličkoj sredini za Kraljevinu SHS / Jugoslaviju bio korišćen termin Srbija. Ostoja Ђурић, *Руска литерарна Србија 1920–1941 (писци, кружоци и издања)*, Горњи Милановац; Београд 1990, стр. 179.

53 Митрополитъ Антоній, „Въ добрый часъ“, *Царский вестник*, 25. 3. 1934, 2.

54 Vaclava Vorovskog, rukovodioca sovjetske delegacije na konferenciji u Lozani, ubio je pripadnik Belog pokreta, oficir Moris Konradi, švajcarski državljanin. Кирилл А. Чистяков, *Убитъ за Россію! Из историји русскогo емигрантскогo активизма 1918 – 1939 гг.*, Москва 2000; Кирилл А. Чистяков, „Покушение М. Конради на главу советской делегации В.В. Воровского в Лозанне 10 мая 1923 г.“, *Новый исторический вестник*, 1/2002.

55 Cit. према: Елена А. Серапионова, „Лига Т. Обера и деятельность ее русской секции на Балканах“, *Славяноведение*, 4/2006, стр. 18.

centri. Do 1925. godine, u pokušajima da se ujedine pripadnici ruske emigracije sa različitim političkim stavovima i idejama na osnovi antiboljševizma, formirana je i Ruska sekcija Međunarodne lige sa parolom „Sve za nacionalnu Rusiju i radi nje“, koja je neprijateljem proglasila boljševizam i socijalizam, a saveznicom kulturnu Evropu. Otvorila je nekoliko odbora, a među prvima bio je formiran i onaj u Beogradu. Delatnost sekcije na Balkanu kao jednom od glavnih pravaca rada komunističke propagande i agitacije,⁵⁶ bila je znatna usled neaktivnosti nacionalnih centara u Kraljevini SHS / Jugoslaviji i Bugarskoj. U glavne, pak, rezultate rada Lige spadalo je usporavanje širenja komunističkih ideja, kao i razjašnjavanje svetskoj javnosti suštine spoljne i unutrašnje politike Sovjetskog Saveza. Tako je 1932. godine u tu zemlju poslato više od 50.000 ikona i stotine hiljada odlomaka iz Svetog pisma. Iako je sama organizacija imala odbrambeni karakter, sa njom su bile povezane i vojne organizacije koje su sprovodile najrazličitiju aktivnost na teritoriji SSSR (uključujući i terorističku).⁵⁷

Na čelu predstavništva Lige u Beogradu nalazio se general Abram Mihajlovič Dragomirov,⁵⁸ dok je najaktivniji njen predstavnik bio Grigorij Grigorjevič Mitkevič. Samo predstavništvo, koje je, kako je prenela prestonička štampa, u zemlji imalo 54 odseka,⁵⁹ vršilo je aktivnu antikomunističku propagandu u novinama i na radiju, organizovalo predavanja i uspostavljalo kontakte sa organizacijom Narodna odbrana.⁶⁰ Od 1933. godine predstavništvo je objavljivalo i Bilten Lige Obera. U prvom broju publikacije uredništvo je istaklo da je njen zadatak da „proširi pravilno shvatanje o komunizmu“, o delatnosti Kominterne i „sovjetskoj komunističkoj vladi koja je zavládala Rusijom“. ⁶¹Prema njihovim navodima, borba koju je vodila organizacija predstavljala je „borbu protiv ugnjetavanja ličnosti,

56 Miroslav Jovanović, „Boljševička agentura na Balkanu 1920–1923. (Teze o organizaciji, strukturi, planovima i praksi)“, *Istorija 20. veka*, 2/1995, str. 37–50; Алексей Тимофејев, *Руси и Други светски рат у Југославији. Утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941–1945*, стр. 155–204; Уџбеник за Тита: Коминтерна и припреме партизанског рата у Европи, *прир.: Алексеј Тимофејев, Милана Живановић, Београд* 2018.

57 Елена А. Серапионова, *Ор. cit.*, стр. 16–20, 30–31.

58 General Dragomirov je bio učesnik Građanskog rata u Rusiji. Tokom dvadesetih ipotom nakon 1934. godine je živeo u Beogradu. Bio je predsednik uprave Društva ruskih generalštabnih oficira u Kraljevini SHS. Istorijски архив Београда (IAB), фонд Управа града Београда (UGB), Kartoteka žitelja, Abram Dragomirov; Андрей В. Ганин, „Общество русских офицеров Генерального Штаба в Королевстве сербов, хорватов и словенцев“, *Русское зарубежье и славянский мир. Сборник трудов*, сост.: Петр Буняк, Белград 2013, стр. 113.

59 „Лига за борбу против Треће Интернационале“, *Време*, 14. 3. 1932, 6.

60 Елена А. Серапионова, *Ор. cit.*, стр. 26.

61 „Од уредништва Билтена“, *Билтен Лиге Обера*, бр. 1, јануара 1933, 1.

koje je u Sovjetskoj Rusiji dobilo nečuvenog i najvećeg maha – to je borba za slobodu individualnosti.⁶²

Osim toga, predstavništvo je u Beogradu organizovalo i „kurseve za pripremu antikomunističkih radnika“. Njima su rukovodili general Vladimir Petrovič Agapejev,⁶³ i pukovnik Vasilij Mihajlovič Pronin.⁶⁴ Održani su 1931. godine.⁶⁵

U Kraljevini SHS / Jugoslaviji delovala je i sekcija konspirativne organizacije Bratstvo ruske pravde, osnovane 1921. godine, iako je organizaciono i strukturno oformljena u junu 1922. godine. Njenu delatnost koju je oličavala parola „Komunizam će umreti, Rusija neće“, karakterisao je „aktivizam“ – fizičko, ideološko, moralno i propagandno suprotstavljanje sovjetskoj vlasti, ali i sklonost ka terorističkim akcijama uz oslonac na sopstvene snage u propagandnoj i vojno-terorističkoj aktivnosti. Od 1930. godine njen rad je finansirala Ruska oslobodilačka blagajna u spomen na cara-mučenika Nikolaja II, koju je osnovao Sergej Nikolajevič Paleolog (1877–1933), bivši visoki funkcioner Ministarstva unutrašnjih dela Ruske imperije, potom vladin opunomoćenik za smeštaj ruskih izbeglica u Kraljevini SHS i član Državne komisije za prijem i smeštaj ruskih izbeglica.⁶⁶

Istegodine Sergej Paleolog se u već pomenutom časopisu „Carski glasnik“ pozivom obratio „svakom ruskom patrioti koji bi želeo da učestvuje u borbi za oslobođenje naše Otadžbine pod parolom: Ne služimo ljudima, već Bogu i Otadžbini“, preciznije „ruskim ljudima koji su politički nezavisni.“⁶⁷ U svom apelu je istakao: „Kod mnogih opada raspoloženje, i poriv za borbu protiv krvavih poro-

62 *Исто.*

63 General Vladimir Petrovič Agapejev je učestvovao u Prvom svetskom i Građanskom ratu u Rusiji. Bio je činovnik Vojnogeografskog instituta u Beogradu. Za vreme okupacije je stupio u Ruski korpus, da bi već 1942. godine napustio Srbiju. IAB, UGB, Kartoteka žitelja, Vladimir Agapejev; *Незабытые могилы: Российское зарубежье: некрологи 1917–1997: в шеститоммах.* Том 1. А-В, сост.: Вадим Н. Чуваков, Москва 1999, стр. 25.

64 Pukovnik Vasilij Mihajlovič Pronin je bio šef opšteg odeljenja Državne komisije za ruske izbeglice, najznačajnije izbegličke ustanove u međuratnom periodu u Kraljevini SHS. Uređivao je novinu „Ruski glas“ koja je izlazila u Beogradu. Bio je član-osnivač Ruskog vojno-naučnog instituta, član Arheološkog društva i Saveza ruskih pisaca i novinara. Beograd je napustio u trenutku kada se Crvena armije približavala gradu. IAB, UGB, Kartoteka žitelja, Vasilij Pronin; *Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941*, knjiga I, Beograd 1955, str. 48; Јован Качаки, *Руске избеглице у Краљевини СХС/Југославији: библиографија радова: 1920–1944: покушај реконструкције*, Београд 2003, стр. 339; *Незабытые могилы: Российское зарубежье: некрологи 1917–2001: в шеститоммах.* Том 6. Пос-Скр, книга первая, сост.: Вадим Н. Чуваков, Москва 2005, стр. 61.

65 „Курсы по подготовке антикоммунистических работников“, *Царский вестник*, 23. 4. 1931, 4.

66 Мирослав Јовановић, *Доселаванье русских избеглиц у Краљевину СХС 1919–1924*, стр. 68, 84; Петр Н. Базанов, *Братство русской правды: самая загадочная организация Русского Зарубежья*, стр. 5, 7, 36, 48, 50.

67 „Циркулярное письмо С.Н. Палеолога“, *Царский вестник*, 15. 6. 1930, 3.

bljivača naše nesrećne Otadžbine kao da odlazi u drugi plan. Potpuno razumljiva briga za komad nasušnog hleba i obezbeđenje svoje porodice zaglušavaju obaveze nacionalnog poretka. Međutim, nas će poštovati i naši sunarodnici i domaćini države, ako mi ne budemo zaboravljali da smo mi Zagranična Rusija – ti ruski patrioti, čiji je cilj da ni na jedan dan i ni na jedan čas ne prekidaju aktivnu borbu protiv boljševika. I našu decu bi mi trebalo da vaspitamo u mržnji prema onima, koji su Svetu Rus pretvorili u žestoki zatvor za našu braću. Mi treba da istaknemo da mi nismo samo siromašne ruske izbeglice,⁶⁸ već smo mi sinovi Velike Rusije i prvi dug naš je da radimo na obnovi naše Majke i Majke Slovenstva – Rusije.⁶⁹ Paleolog je istakao i da su tokom tih deset godina života u emigraciji računali na „nečiju pomoć“, ali da su iluzije o tome zauvek nestale. „Neće banketi i diskusije svrgnuti boljševike, iako se time mnogo bavila emigracija tokom prethodnih godina.“⁷⁰ Pozivajući se na desetogodišnje iskustvo, Sergej Nikolajevič je zaključio da „mi počinjemo da pomažemo i rečima i delom našim ruskim partizanima, uglavnom prostim seljacima, koji su shvatili da će komesarsku vlast svrgnuti samo ruska sila – organizovani protivboljševički kulak. Taj zadatak već mnogo godina u Otadžbini izvršava Bratstvo ruske pravde.“⁷¹

Apel za pružanje pomoći organizaciji „koja s oružjem u rukama na rodnoj zemlji brani našu Otadžbinu od tih zlih neprijatelja“, podržao je i mitropolit Antonije (koji je i blagoslovio njen rad),⁷² pozvavši, pritom, da aktivni rad na oslobođenju „naše pokorene Otadžbine“ bude „naše iskupljenje i žrtva za ubijenog cara-mučenika“.⁷³

Ta aktivnost Bratstva usmerena na oslobođenje rodne zemlje podrazumevala je primenu novih formi agitacije i propagande u redovima ruske emigracije (poput stvaranja radio stanica), kao i izvršavanje atentata.⁷⁴ Prema mišljenju istraživača, ova organizacija ne bi mogla biti formirana da ostacima ilegalnog antiboljševičkog pokreta u SSSR i pribaltičkim državama nije bila potrebna „agitaciona

68 Interesantno je da su upotrebljene upravo reči „siromašneizbeglice“ (na srpskom jeziku), umesto „бедныебеженцы“ (na ruskom jeziku).

69 „Циркулярное письмо С.Н. Палеолога“, *Царский вестник*, 15. 6. 1930, 3.

70 *Ibid*, 3

71 *Ibid*, 3.

72 Петр Н. Базанов, *Братство русской правды: самая загадочная организация Русского Зарубежья*, стр. 5.

73 „Письмо Владыки Митрополита Антонія С. Н. Палеологу“, *Царский вестник*, 15. 6. 1930, 3

74 Петр Н. Базанов, *Братство русской правды: самая загадочная организация Русского Зарубежья*, стр.116, 262–263.

i finansijska podrška ruske dijaspore⁷⁵. A sam emigrantski „aktivizam“ i njegova krajnja posledica – terorizam, interpretirani su kao nastavak antiboljševičke borbe iz perioda Građanskog rata. Njihov nastanak je povezan sa teškim materijalnim (i duhovnim) uslovima života u tuđini, a uzrok nalažen i u unutrašnjoj i spoljnoj politici SSSR-a.⁷⁶

Potrebno je istaći i da su prema navodima „Carskog glasnika“, crteži sa zvezdom petokrakom na kojoj su bili natpisi „komunizam“ i „SSSR“, a koju je mačem probadala ruka na kojoj je bila skraćenica B. R. P. (Bratstvo ruske pravde), bili rasprostrirani po SSSR-u.⁷⁷

U svojim planovima borbe protiv komunizma emigrantske organizacije nisu zanemarivale ni pripremu za život u zemlji po svrgavanju boljševičkog režima. Lideri vojne emigracije, pristalice i zagovornici ideje očuvanja ruske armije radi nastavka borbe protiv sovjetske vlasti, razmišljali su i o pripremi novih komandnih kadrova za budući Generalštab ruske armije u Rusiji, pružanju vojnog obrazovanja putem izučavanja taktike i strategije primenjivane u Prvom svetskom i Građanskom ratu, kao i povećanju kvalifikacija oficira u izbeglištvu. Naime, već 1921. godine, u štabu generala Vrangela je razmatrano pitanje organizacije kurseva akademije Generalštabau Bugarskoj. Stoga se oktobra 1921. godine Vrangel preko načelnika svog štaba generala Pavela Nikolajeviča Šatilova obratio generalu Nikolaju Nikolajeviču Golovinu, jednom od najautoritetnijih profesora Nikolajevske vojne akademije, s molbom da organizuje kurseve Vojne akademije. Ipak, u tom trenutku Golovin je odbio predlog uz obrazloženje da iskustvo Prvog svetskog rata nije bilo izučeno, kao i da nije bilo odgovarajućih i pripremljenih predavača ni udžbenika. Sa tom konstatacijom se složio i Vrangel, poručujući mu da se tim pitanjem pozabavi u budućnosti. Međutim, Golovin je, ipak, ubrzo počeo sa pripremanjem za otvaranje akademije. Rukovodio se obimnom studijom Nikolaja Nikolajeviča mlađeg pod nazivom „Misli o organizaciji budućih ruskih oružanih snaga“, za koju je pretpostavljao da će postati osnovni udžbenik za pripremu kadrova. Paralelno sa tim, uz Vrangelovu pomoć, osnivao je kružoke vojnog samoobrazovanja, koji su bili ujedinjeni u kurseve višeg vojnog samoobrazovanja koji su održavani bez njegovog prisustva. Golovin je rukovodio kursevima iz Pariza (dopisnim putem) i istovremeno birao predavački kadar. Jula 1923. godine Vrangel je izdao Uredbu o vojnim kursevima vojnog samoobrazovanja, kojom su precizirani njihovi ciljevi – upoznavanje učesnika „sa zaključcima vojne na-

75 Cit. prema: Петр Н. Базанов, *Братство русской правды: самая загадочная организация Русского Зарубежья*, стр. 6.

76 *Ibid*, стр. 10–11.

77 *Царский вестник*, 15. 6. 1930, 4.

uke, izvedenim na osnovu iskustva prethodnog velikog rata“, kao i pomaganje u istraživanju „evolucije vojnog dela“.⁷⁸

Već narednog meseca započeto je sa održavanjem dopisnih kurseva (dopisne škole). Jednogodišnji kurs je podrazumevao po 12 predavanja o strategiji, taktici i službi Generalštaba, kao i istoriji kampanje 1914. godine na Istočnom frontu. U Kraljevini SHS bilo je osnovano 6 grupa – kružoka. Rukovodilac grupe u Beogradu je bio general Vasilij Jefimovič Vjazmitinov, u Novom Sadu Anatolij Nikolajevič Rozenšild fon Paulin,⁷⁹ u Pančevu Vladimir Vladimirovič Krejter (koji će po početku okupacije Srbije i smeni Skorodumova postati rukovodilac Biroa za zaštitu interesa i za pomaganje ruske emigracije),⁸⁰ u Subotici Vladimir Nikolajevič Domanevski, a u Zagrebu Danil Pavlovič⁸¹ Dracenko.⁸²

Sa organizacijom, pak, direktnih kurseva, započeto je u Parizu 1927. godine. Prema navodima jednog slušaoca-obaveštajca, polovina kursa je bila posvećena praksi i pisanju radova o taktici svih rodova vojske. Slušaocima su davani zadaci – od 2 do 4 su se odnosila na diviziju, pojedine jedinice, opštu i višu taktiku, da bi se, potom, svaki zadatak detaljno razmatrao u prisustvu predavača. Pet meseci kursa je bilo posvećeno vojnim igrama sa detaljnim razjašnjenjem svih dejstava. Sami kursevi, osim što su faktički pripremali kadrove za budući Generalštab, doprineli su i razvoju vojno-naučne misli. Beogradsko odeljenje Emigrantskih viših vojno-naučnih kurseva je bilo otvoreno 1931. godine. Njima je rukovodio Aleksandar Nikolajevič Šuberski.⁸³ Do 1944. na njima se obučavalo 200 lica, od

78 Cit. prema: Андрей Ганин, „Подготовка кадров Генерального штаба в русской эмиграции межвоенного периода (1921–1939 гг.)“, *Военно-исторический журнал*, 11/2015, стр. 46.

79 General-lajtnant Anatolij Nikolajevič Rozenšild fon Paulin je bio u ličnoj pratnji imperatora Nikolaja II. Učestvovao je u Prvom svetskom i Građanskom ratu u Rusiji. Preminuo je u Novom Sadu 1929. godine. Sahranjen je o državnom trošku na gradskom Uspenskom groblju. *Незабытые могилы: Российское зарубежье: некрологи 1917–2001: в шеститомех*. Том 6. Пос-Скр, книга первая, сост.: Вадим Н. Чуваков, Москва 2005, стр. 252.

80 Алексеј Тимофејев, Руси и Други светски рат у Југославији: Утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941–1945, стр. 44.

81 General Dracenko je bio istaknuti borac Građanskog rata. U međuratnom periodu je radio kao kontrolor u Zagrebačkom vojnom okrugu. Za vreme okupacije zajedno sa generalom Poljakovim rukovodio je vojnim odsekom Predstavništva ruske emigracije kod vlade NDH, koji se bavio registracijom i selekcijom kandidata za potrebe Vermahta i drugih nemačkih organizacija na Istoku. Stupio je u redove Ruskog korpusa. Tatjana Puškadija-Ribkin, *Emigranti iz Rusije u kulturnom i znanstvenom životu Zagreba*, Zagreb 2006, str. 59, 81, 91; Алексеј Тимофејев, Руси и Други светски рат у Југославији: Утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941–1945, стр. 44–45.

82 Андрей Ганин, „Подготовка кадров Генерального штаба в русской эмиграции межвоенного периода (1921–1939 гг.)“, *Военно-исторический журнал*, 11/2015, стр. 46–47.

83 Aleksandar Šuberski je bio činovnik Generalštaba. Jugoslovensko državljanstvo je primio 1935. godine. Bio je glavni rukovodilac kurseva. IAB, UGB, Kartoteka žitelja, Aleksandar Šuberski; *Незабытые могилы: Российское зарубежье: некрологи 1917–2001: в шеститомех*. Том 6. X-Я, книга третья,

kojih je 77 završilo kurs.⁸⁴

Stasavanjem novog pokoljenja emigranata – dece i unučadi izgnanika iz Rusije koji su rođeni i/ili odrasli u Kraljevini SHS / Jugoslavijiradale su se inove ideje i metodi svrgavanja režima u SSSR-u. Omladina je uglavnom polazila od stava da je starija generaciju bila kriva što je dopustila revoluciju i bila poražena u Građanskom ratu ne mogavši da se ujedini radi borbe protiv boljševika (pritom, oni koji su napustili Rusiju kao deca smatrali su sebe izgubljenim pokoljenjem).⁸⁵ Iz nezadovoljstva sinova i unuka neaktivnošću prve generacije u pogledu borbe protiv sovjetske vlasti, kreirani su novi ideološki koncepti i pokreti. Međutim, pojava novih ideja nije značila i potpuno odbacivanje monarhističkih koje su dominirale u prvom pokoljenju. Budući da je vaspitanje i obrazovanje u kući, ali i u školi, pre svega u kadetskom korpusu (ruskom emigrantskom vojnom učilištu),⁸⁶ u kojem je atmosfera najpre bila „radikalno monarhistička, a potom umereno monarhistička“,⁸⁷ i samo bilo takvo, sinovi i ćerke su nastavljali da slede svoje očeve i dedove u pogledu političkih ideja i stavova.

Sličnost, pak, sa prvom generacijom bila je u činjenici da su i u redovima novog pokoljenja dominirali nemonolitnost i heterogenost. Razne okolnosti su uticale na rađanje novih ideja i koncepata – od unutrašnjopolitičkih i dotadašnje delatnosti ruske emigracije do spoljnopolitičkih prilika. Jednu od uticajnijih u političkom i ideološkom aspektu dao je Nacionalni savez novog pokoljenja.⁸⁸

Njegovi počeci se vezuju za okupljanje i udruživanje grupa mladih ljudi sredinom dvadesetih godina– Kružoka ruske nacionalne omladine u Bugarskoj I Saveza ruske nacionalne omladine u Kraljevini SHS, sa osnovnom idejom „uspоставljanja kontakta sa ljudima, koji su na isti način osećali krah starih političkih

сост.: Вадим Н. Чуваков, Москва 2007, стр. 490.

84 Андрей Ганин, „Подготовка кадров Генерального штаба в русской эмиграции межвоенного периода (1921–1939 гг.)“, *Военно-исторический журнал*, 11/2015, стр. 47, 50.

85 Даниил Ю. Алексеев, „Возникновение и становление Народно-Трудового Союза российских солидаристов“, *Ойкумена. Регионоведческие исследования*, 1/2020, стр. 151.

86 О кадетским корпусима у Кралjevини SHS / Југославији: Кадетские корпуса за рубежом: 1920–1945, Њу-Јорк 1970; Љубодраг Димић, „Руско школство у Краљевини Југославији 1918–1941.“, *Руска емиграција у српској култури XX века: зборник радова*, Т. 2, прир.: Миодраг Сибиновић, Марија Межински, Алексеј Арсењев, Београд 1994; Тома Миленковић, *Школовање деце емиграната из Русије у Југославији 1919–1941*, Београд 2004; Владлен А. Гурковский, *Российские кадетские корпуса за рубежом*, Москва 2009.

87 Cit. према: Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану (1920–1940)*, стр. 74.

88 Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану (1920–1940)*, стр. 74.

teorija i neophodnost traženja novih puteva⁸⁹. Povezivanje ove dve organizacije rezultiralo je organizovanjem u Beogradu 1930. godine zajedničkog kongresa omladine poreklom iz različitih država, na kojem je formiran Nacionalni savez ruske omladine s ciljem aktivne borbe protiv sovjetske vlasti. Na čelu organizacije nalazio se Savet koji su sačinjavali predstavnici ruske emigracije iz različitih država, dok je tekućim radom koordinirao Izvršni biro na čijem čelu se nalazio Viktor Mihajlovič Bajdalakov,⁹⁰ koji je prvobitno bio predsednik centralne uprave Saveza ruske nacionalne omladine. Organizacioni i ideološki centar saveza bio je Beograd.

Upućujući zamerke prvom pokoljenju (i levo,⁹¹ i desno orijentisanom, okarakterisavši stanje iščekivanja kao „duhovnu krizu“ i „sramotnu bezvoljnost“),⁹² u svoje ciljeve i zadatke uvrstio je „nacionalno-političko samoobrazovanje i samootvrđivanje“ i borbu protiv denacionalizacije, pada duha i „uspavanosti“ emigranata. Svojim metodom borbe protiv sovjetske vlasti ostvarivanjem „nacionalne revolucije u Rusiji“, koju je proglasio na narednom kongresu, takođe u Beogradu 1931. godine i na kojem je naziv saveza promenjen u Nacionalni savez novog pokoljenja, proklamovao je pokušaj prelaska sa terorističkih metoda ka propagandi (iako u početku nisu isključivali upotrebu terora).

Savez je delovao kao polulegalna organizacija, čiji su članovi među političkim protivnicima zbog programske odredbe kojom su u društvo mogle da pristupe samo osobe rođene nakon 1895. godine (radi distanciranja od najreakcionarnijih

89 Cit. prema: Людмила В. Климович, „Народно-трудоуой союз российских солидаристов: ранние страницы истории“, *Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре*, 5/2013, стр. 139.

90 Viktor Mihajlovič Bajdalakov je bio učesnik Gradanskog rata u Rusiji. U emigraciji je živeo u Kraljevini SHS / Jugoslaviji, gde je završio Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Beogradu. Sa diplomom hemičara radio je kao činovnik u Ministarstvu poljoprivrede; bio je zaposlen u Ogljednoj stanici u Topčideru, u Odseku za agrohemiju. Do jeseni 1941. godine živeo je u Beogradu, da bi, potom, otišao u Berlin. Za vreme Drugog svetskog rata radio je na stvaranju ilegalnog ruskog nacionalnog pokreta među zarobljenim vojnicima Crvene armije i na okupiranoj teritoriji SSSR-a. U leto 1944. godine Gestapo ga je uhapsio i poslao u logor. Oslobođen je na intervenciju generala Vlasova. Светлана В. Онегина, *Op. cit.*, стр. 99; *Незабытые могилы: российское зарубежье: некрологи 1917–1997: в шести томах*, т. 1, А–В, сост. В.Н. Чуваков, Москва 1999, стр. 177; „Бивши жандарм, Ђорђе Живаљевић, одговара за злочин, извршен у Топчидерском парку“, *Време*, 25. 11. 1930, 6; Миливоје Стефановић, „Опитима у нашој држави утврђено је да ћемо ускоро моћи да производимо потребну количину уљаних биљака, за чије смо семе годишње издавали иностранству око 100.000.000 динара“, *Правда*, 16. 8. 1934, 4.

91 Levo orijentisani pripadnici ruske emigracije starijeg pokoljenja, od menjševika do Pavela Nikolajeviča Miljukova (lidera Konstitucionalno-demokratske partije, odnosno kadeta), verovali su u evoluciju sovjetskog režima. Даниил Ю. Алексеев, „Возникновение и становление Народно-Трудового Союза российских солидаристов“, *Ойкумена. Регионоведческие исследования* 1/2020, стр. 151.

92 *Ibid*, 151.

članova ROVS-a),⁹³ nazivani „nacmaljčki“, ili „novopokoljenci“.⁹⁴ Članovi su, pak, sami sebe opisivali kao „idealiste po stavovima, nacionaliste u političkom životu i revolucionare u borbi za Rusiju.“⁹⁵ Zalagali su se „svakodnevni aktivizam“ koji je podrazumevao „unutrašnju mobilizaciju“ i stalne „voljne napore“ čoveka.⁹⁶

Sastavljajući odredbe ustava,⁹⁷ većina članova grupe se izjasnila za široki anti-boljševički front umesto davanja monarhističkog karaktera budućoj organizaciji (pritom, u skladu sa ideologijom i principom vođenja unutrašnje politike u Belom pokretu, pitanje budućeg državnog uređenja Rusije su smatrali otvorenim).⁹⁸

Osnovnim metodom realizacije glavnog zadatka – borbe protiv boljševika, članovi organizacije proglasili su propagandu, s tim da su verovali u mogućnost vođenja ilegalnog konspirativnog rada: „U borbi protiv boljševika, cilj opravdava sredstva.“⁹⁹ Ovaj pristup davao je mogućnost i opravdanje za saradnju sa bilo kojim neprijateljem SSSR-a radi ostvarenja svojih ciljeva, što je dovelo i do razvoja simpatija prema nacistima i fašistima u redovima članova saveza, kao i pridruživanja „Vlasovljevom pokretu“.¹⁰⁰

Upravo s ciljem vršenja propagandne aktivnosti, ali i utvrđivanja situacije, ispitivanja mogućnosti za ilegalni politički rad i stvaranje tački oslonca za organizaciju saveza u SSSR-u,¹⁰¹ od 1932. godine nelegalnim putem su u tu zemlju prebacivali svoje članove (koje su prethodno pripremali putem izdavanja časopisa „Instruktor“ 1936. godine u Beogradu). U tim akcijama su saradivali sa Bratstvom ruske pravde i ROVS-om, budući da su prema mišljenju članova saveza te organizacije bile najaktivnije u borbi protiv boljševika. Uz podršku i pomoć zatvorenog sektora ROVS-a, savez je prebacio u SSSR svoja dva člana – Petra Irošnikova i Mihaila Florovskog, ali su obojica poginula na rumunskoj granici. Još jedan pokušaj prelaska granice, učinjen 1935. godine, takođe je bio neuspešan.¹⁰² Prema navodima jednog od lidera društva, svaki drugi član je ginuo pri prelasku sovjetske granice.¹⁰³

Za vreme okupacije nemali broj ruskih emigranata je stupajući u redove antikomunističkih formacija delimično ostvario svoje ideje nastavka borbe protiv komunizma.¹⁰⁴ Kao što je navedeno, pojedini članovi Nacionalnog saveza novog pokoljenja su pristupili „Vlasovljevom pokretu“. Mihail Skorodumov je, pak, po okupaciji Srbije formirao Ruski korpus s idejom da ga „po likvidaciji komunizma u Srbiji“ prebaci na Istočni front i nastavi borbu protiv sovjetske vlasti.¹⁰⁵ Iako je Skorodumov brzo bio smenjen sa svih funkcija, pripadnici Ruskog korpusa su poslednjih meseci rata vodili teške borbe protiv boraca Crvene armije i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.¹⁰⁶ Za razliku od njih, ideolog Nacionalnog saveza novog pokoljenja Mihail Georgijevski za vreme okupacije nije bio politički aktivan. Ovaj primer, pritom ne jedini, svedočio je o tome da napad na

SSSR nije bio jednako primljen u redovima onih koji su do početkarata bili zagovornici ideje nastavka borbe protiv vlasti u Moskvi. Pojedinci su promenom spoljnopoličkih okolnosti promenili i sopstvene stavove.

Summary: Russian emigration in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Kingdom of SCS) / Kingdom of Yugoslavia mainly consisted of the soldiers who have fought against the Red army in the Russian Civil war and left their homeland believing that they'll soon come back and continue their battle against the Bolsheviks. Almost up until the 1940s the overwhelming majority of the Russian refugees hold on to the beliefs that the Russian Civil war hasn't been finished and that it can be restarted in any point. Therefore, the émigrés have been bringing up different ideas and methods in the battle against the communism. Some have advocated for the foreign intervention; the others have their hopes pinned on the military coup with the help of the Red army military specialists. In the initial phase the military organization called Russian All-military Union, which headquartered in the Kingdom of SCS from the day it's been founded in 1924 until 1926, advocated for the so-called "Spring Offensive" – warfare against the Bolsheviks. A different kind of methods was introduced by the conspiratorial organization the Brotherhood of the Russian justice. It has sent its members across the Soviet borders with a mission to conduct the assassinations. National union of the new generation also sent its members to the USSR but with a different goal – to conduct propaganda. But one of two members have died while crossing the borders.

During the interwar period the political active part of the Russian refugees in the Kingdom of SCS / Kingdom of Yugoslavia has introduced a set of different kind of ideas and methods in the battle against Bolsheviks – from propaganda to terror. Although their ideas failed, during the occupation of Serbia not a small number of anticommunists have joined the anticommunist formations and to some extent turned their ideas into a reality.

Key words: Russian emigration, Kingdom of SCS / Kingdom of Yugoslavia, communism, anticommunism